

TRITON

Psychologie a internet

děti dospělými, dospělí dětmi

David Šmahel

Ψ PSYCHOLOGICKÁ SETKÁVÁNÍ / 6

TRITON

Psychologická setkávání

David Šmahel
Psychologie a internet

děti dospělými, dospělí dětmi

Psychologická setkávání

David Šmahel

Psychologie a internet

děti dospělými, dospělí dětmi

TRITON

David Šmahel

Psychologie a internet

děti dospělými, dospělí dětmi

Tato kniha, ani žádná její část, nesmí být kopírována, rozmnožována, ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Mgr. David Šmahel

Katedra psychologie, Fakulta sociálních studií, MU Brno

recenzovala:

Mgr. Ida Kodrlová

Psychologický ústav AV ČR, Brno

© David Šmahel, 2003

© TRITON, 2003

Cover © Eva Bystrianská, 2003

Vydalo Nakladatelství TRITON s.r.o., Vykáňská 5,
100 00 Praha 10, www.triton-books.cz

ISBN 80-7254-360-1

Obsah

1 Úvod	9
2 Specifika virtuálního světa	13
2.1 Je internet anonymní?	18
2.2 Přenos a projekce ve virtuálním světě	20
2.3 Specifika virtuálního prostředí ve výzkumu dospívajících	22
2.3.1 Prostor bez zábran	23
2.3.2 Prostor odražení a zábavy	27
2.3.3 Prostor bez závazků	30
2.3.4 Prostor lži a přetvářky	31
2.3.5 Prostor štěstí	33
3 Identita on-line	37
3.1 Vysvětlení pojmu identity	37
3.2 Virtuální identita – iluze či realita?.....	39
3.3 Pozitiva a negativa virtuální identity.....	43
3.4 On-line identita ve výzkumu dospívajících	50
3.4.1 Změny osobnosti on-line	56
3.4.2 Je možné být on-line sám sebou?.....	60
3.4.3 Fenomén „opravdového“ já.....	61
3.4.4 Role virtuální identity v kontextu teorie Marcii	64
4 Emoce a vztahy ve virtuálním prostředí	73
4.1 Láska on-line.....	75
4.2 Agrese na internetu	78
4.3 Psychoterapie on-line.....	82
4.4 Dospívající a jejich virtuální vztahy.....	88
4.4.1 Motivace využití internetu pro navázání vztahu	88
4.4.2 Jsou virtuální vztahy „kvalitní“?	92

4.4.3	Virtuální vztahy a jejich přenos do reality	94
4.4.4	Deziluze z reálného setkání	95
5	Komunikace on-line	101
5.1	Komunikace on-line	
	pohledem kontextových modalit.....	104
5.1.1	Časový rámec	105
5.1.2	Prostor a prostorové uspořádání	109
5.1.3	Modalita významu	112
5.1.4	Přítomnost emocí	114
5.1.5	Vztahové proměnné	117
5.1.6	Systémový rámec.....	118
5.1.7	Existence kontinuity rozhovoru	120
5.2	Internet jako zprostředkovatel tématu	121
5.3	Jazykové prostředky virtuální komunikace.....	123
5.3.1	Umíme vyjádřit emoce on-line?	126
5.4	Virtuální neverbální komunikace	132
5.5	Multiplicita komunikace.....	136
8	6 Závislost na internetu – skutečně existuje?	141
6.1	Dotazník závislosti na internetu	144
7	Závěr	147
8	Technicko-psychologický slovník.....	149
	Literatura.....	155

1 Úvod

Téma psychologie a internetu je spojením dvou protilehlých světů – světa duše a světa techniky. Technika nám dává nástroje a prostředky pro navázání kontaktu v tomto umělém – virtuálním světě a naše duše se v tomto světě zrcadlí, odráží, projevuje se. Jeden můj student na semináři vyslovil názor, že internet je podle něho komplexním odrazem společnosti a člověka, a to v dobrém i zlém, je pouhým odrazem nás samých a jeho obsah vypovídá nejvíce o tom, jací jsme my sami. Na internetu totiž můžeme nalézt spolky pro ochranu dětí, dobročinná občanská sdružení, zájmové kroužky a skupiny všeho druhu, ale také návody na pěstování a výrobu drog, dětskou pornografii a vůbec perverze, jaké si jen dokáže lidská mysl vymyslet a představit. Zdá se, že skutečně každé zákoutí lidské mysli si může najít ve virtuálním prostředí svůj odraz.

Tato kniha je určena především těm, kteří se o internet a virtuální svět zajímají, pohybují se v něm a zároveň se chtějí zamyslet nad psychologickými aspekty tohoto světa. Kniha však může zajímat také psychologicky vzdělané čtenáře, kteří toho o internetu mohou vědět méně, ale zajímá je psychologie tohoto virtuálního světa. Při psaní knihy jsem se snažil myslet na obě tyto skupiny čtenářů – tedy na ty, kteří méně rozumí psychologii, i na ty, kteří méně rozumí pojmům internetu.

Tak vznikl v průběhu psaní malý technicko-psychologický slovník, který najdete na konci knihy, v němž si může každý čtenář doplnit informaci o pojmech, které nezná. Pojmy, které najdete v tomto slovníku, jsou v textu označeny vždy při svém prvním výskytu v uvozovkách a zároveň „**tučně**“, takže je vždy jasné, že bližší vysvětlení tohoto pojmu je možné najít na konci ve slovníku.

Jak jste si možná všimli, kniha má ve svém názvu podtitulek „děti dospělými, dospělí dětmi“. Dlouho jsem váhal, jestli by v tomto podtitulku na konci neměl být spíše otazník. Je pravda, že děti se ve virtuálním světě stávají dospělými a dospělí se mění v děti? To je otázka, nad kterou je možné přemýšlet v průběhu čtení celé knihy, a sám čtenář se může pokusit najít odpověď.

10 Já sám odpověď na tuto otázku nedávám a ani nechci dát. Nenechte se zmást tím, že otazník na konci podtitulku není, neznamená to totiž, že tam nepatří. Zkuste tedy v průběhu čtení přemýšlet a hledat odpověď.

V následujících kapitolách se prolíná teorie s výsledky výzkumu, který jsem zpracoval v rámci výzkumného záměru „Mládež, děti a rodina v období transformace“, jenž probíhá na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. V tomto výzkumu se zabývám dospívajícími v prostředí internetu. Právě dospívání je totiž obdobím, kdy se dětství a dospělost „setkávají“ a jedno se mění v druhé – „děti se stávají dospělými“.

Ve většině kapitol dokládám své úvahy přímými citacemi dospívajících, se kterými jsem dělal rozhovory v rámci uvedeného výzkumu. U některých citací rozho-

vorů z internetu jsem pro lepší čitelnost doplnil diakritiku a opravil překlepy, gramatické chyby a chyby v interpunkci jsem úmyslně ponechal. Za každou citaci uvádím jméno nebo virtuální přezdívku („**nick**“) a věk dospívajícího. Skutečná jména i přezdívky dospívajících jsem pochopitelně z důvodů zachování jejich anonymity změnil. V mém výzkumu dospívajících jsem použil „**kvalitativní metodologie**“, a proto nelze vzniklé kategorizace chápat jako definitivní a jediné možné. Jedná se spíše o návrhy a hypotézy, které se mohou měnit a upravovat v průběhu dalšího výzkumu. Záměrně zde neuvádím podrobněji metodologické aspekty své práce. Pokud má někdo zájem se s metodologií výzkumu seznámit, je možné ji nalézt v jiných mých textech (Šmahel 2000, 2002b, 2002c), které jsou určeny především vědeckému publiku.

Na závěr bych rád poděkoval své přítelkyni Idě Kodrlové, která přispěla této knize mnoha cennými radami, nápady, připomínkami a pomohla mi s mnoha psychologickými termíny. Dále děkuji za konzultace a důležitou pomoc při uvažování o metodách výzkumu doc. Ivo Čermákovi, který je mým školitelem v rámci doktorského studia a doc. Zbyňku Vybíralovi, který se se mnou podílí na zpracování příslušného projektu v rámci uvedeného výzkumného záměru. Janu Struhárovi a Tomáši Kršňákovi děkuji za provedení korektur. V neposlední řadě také děkuji Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity, která mi dala možnost se psychologii internetu zabývat v rámci výzkumného záměru i mé další práce na katedře psychologie.

A ona vážně neví,
že jsi pes?

Já jí to říkal
a ona jen:
Ty divochu!

Internet je charakteristický tím, že je „prostředím bez zábran“. Prostředí bez zábran (či chování bez zábran) je zde používáno jako volný překlad anglického „disinhibited environment“ (či „disinhibited behavior“), v češtině se však lze setkat také s termínem „disinhibované prostředí“ nebo „**disinhibice**“ (Vybíral, 2002), což je jiné pojmenování stejného fenoménu. Fenomén prostředí bez zábran má jak pozitivní, tak negativní důsledky pro prostředí reálného života, výuku, výzkum a komerci na internetu (Joinson, 1998) a je pravděpodobně nejznámějším a nejčastěji popisovaným jevem ve virtuálním světě.

Jisté je, že ve virtuálním světě mají lidé méně zábran než v reálném životě. Můžeme identifikovat absenci úzkosti ze sociálních situací a ztrátu obav z odhalení sebe sama (Joinson, 1998). Na internetu také obecně lidem méně záleží na mínění druhých, potřeba sebezprezentace je zde často omezená. Klasická omezení, pravidla a normy reálné komunikace tady nemusí v řadě případů platit. Výzkumy ukazují, že „**flaming**“, což je zkráceně agresivní chování ve formě slovního napadnutí (viz dále kapitola „Agrese na internetu“), je v prostředí virtuální reality až čtyřikrát častější než v reálném životě.

Z výzkumu, který se zabýval otevřeností respondentů při vyplňování dotazníků, vyplynulo, že respondenti byli prostřednictvím internetu podstatně méně úzkostliví než při psaní na papír (Joinson, 1998). Tento jev ale nastal pouze při dodržení jedné důležité podmínky, a to anonymity. Jakmile lidé uvedli svá jména, efekt se vytratil. Anonymita, ať už v subjektivním nebo objektivním smyslu, je velmi důležitou vlastností virtuálního světa a do značné míry předurčuje chování lidí v tomto prostředí. Má-li uživatel internetu důvěru ve svou anonymitu, a tudíž i bezpečí, chová se jinak než v případě, že tuto důvěru nemá.

14 Kde tedy můžeme hledat příčiny, pod jejichž vlivem se z internetu stává prostředí bez zábrán? Jeden z konceptů je prastarý a byl vymyšlen už v minulém století. Jedná se o klasický koncept Gustava Le Bonna (in Joinson, 1998), který se zabývá „**deindividualizací**“ v prostředí davové hysterie v průběhu francouzské revoluce. Le Bonn tvrdí, že dav nemá vlastnosti získané zprůměrováním vlastností jednotlivců, ale nabývá zcela nových, přesně stanovitelných vlastností. V kolektivní „duši“ davu se stírají intelektuální schopnosti lidí – a tím také jejich individualita. Převládají nevědomé vlastnosti. Jedinec získává v davu pocit nepřekonatelné moci, která mu dovoluje dát průchod pudům, jež by osamocen potlačil. Jelikož je dav anonymní, ustoupí jedinec těmto instinktům tím spíše, že mizí pocit zodpovědnosti, který ho svazuje. Z určitého úhlu pohledu je možné říci, že anonymita internetu je ještě silnější než anonymita v lidském davu. Někteří autoři dokonce

uvádí, že prostředí internetu lze charakterizovat jako prostředí bez zábrán i v případě, že jsou v něm lidé pojmenováni, a tedy méně anonymní (Joinson, 1998).

Možnou další příčinou, která má vliv na přeměnu internetu v prostředí bez zábrán, je silné oslabení přijímání **sociálních rolí** v průběhu interakce (Kiesler et al., 1984) a z toho plynoucí redukce vlivu sociálních norm. Autoři jako důvody tohoto oslabení uvádějí:

- přesunutí pozornosti komunikujícího na problém spíše než na příjemce
- redukci normální hierarchie reálného života – statusu, role vedoucího atd.
- deindividualizaci – viz koncept Le Bonna.

Otázkou je, jak se bude virtuální komunikace vyvíjet do budoucna, jelikož mnoho příčin toho, že komunikace prostřednictvím internetu je taková, jakou ji nyní známe, je dáno zatím výrazně omezenou šíří komunikačního kanálu. Zatím v převážné většině případů komunikujeme pouze pomocí psaného textu, což nám dává jistě podstatně méně prostoru k vyjádření než v reálném životě. Jakmile se však šíře komunikačního kanálu zvětší – budeme například běžně moci přenášet zvukový signál a obraz, bude možná docházet ke zcela novým fenoménům virtuální komunikace.

Další zajímavou teorií popisující elektronickou komunikaci je teorie sociální blízkosti (Short, Williams & Christie, 1976). Tato teorie stojí na tvrzení, že různá komunikační média implikují různou tzv. **sociální blízkost**. Autoři tvrdí, že při komunikaci tváří v tvář je sociál-

ní blízkost maximální a v elektronické komunikaci je tato blízkost nutně vždy nižší. Míru sociální blízkosti vyjadřuje pojem „kvalita komunikačního média“. Podle této teorie nižší míra sociální blízkosti vede například k nižší pozornosti účastníků komunikace a k odosobnění komunikace.

Zajímavou myšlenkou je teorie pojednávající o **dvou komponentách sebepojetí** v prostředí elektronické komunikace (Matheson & Zanna, 1988). Těmito komponentami jsou vnímání sebe sama oproti vnímání okolí. Autoři si všímají, že v elektronické komunikaci je podstatně silnější vnímání sebe sama a slabší vnímání okolí než v reálném životě. Dokazují to pomocí výzkumu, v němž měli pacienti za úkol popisovat své symptomy. Při zápisu pomocí počítače našli statisticky významně více symptomů. Tato teorie se dále zabývá komponentou vnějšího vědomí sebe sama („public self-awareness“) a komponentou vnitřního vědomí sebe sama („private self-awareness“). **Vnější vědomí sebe sama** se vztahuje k tomu, jak mě vidí druzí, jak mě hodnotí, co si o mně myslí. **Vnitřní vědomí sebe sama** je uvědoměním si sebe sama, svých cílů, své motivace apod. Podle této teorie je v elektronické komunikaci komponenta vnějšího vědomí sebe sama výrazně nižší než při komunikaci tváří v tvář a naopak komponenta vnitřního vědomí sebe sama je na internetu vyšší. Sedí-li tedy člověk sám u obrazovky počítače, je podle této teorie více zaměřen sám na sebe a své pocity a méně vnímá to, jak ho hodnotí a posuzuje jeho okolí.